

On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha* Mesnevisinde İşlenen Değerler

Zehra ÖZTÜRK, Dr.

Atıf/– Öztürk, Z. (2005). On beşinci yüzyıl şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha mesnevisinde işlenen değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 41-72.

© Değerler Eğitimi Merkezi

Özet– Bu yazı, edebî eserlerin yazıldıkları dönemlerde topluma bazı değerler aşılacak amacını güttükleri ve bu sebeple onların değerler açısından da incelenmesi gerektiği savından hareketle hazırlanmıştır. Bu savı destekleyen edebî eserler içinde, Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf Suresi'nde "en güzel hikâye" olarak anlatılan Yusuf kıssasını işleyen mesneviler büyük bir yer tutmaktadır. Taşıdığı mesaj dolayısıyla Türk ve dünya edebiyatında önemli bir yer tutan bu kıssa, on beşinci yüzyılda yaşamış olan Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi tarafından da *Yusuf ve Zeliha* adıyla mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Makalemizin konusunu da bu eser teşkil etmektedir. Makalede, önce edebî eserlerin değerler açısından önemi belirtilmiş, daha sonra *Yusuf ve Zeliha* kıssalarının genel tanıtımı yapıp Hamdullah Hamdi'nin şahsiyeti ve eserinin özellikleri üzerinde durulmuştur. Ardından makalenin esas konusuna geçilerek, on beşinci yüzyıl Osmanlı aydını olan şairin sahip olduğu bilgi birikimi ve dünya görüşünün eserindeki yansımaları işlenmiş; şairin *Yusuf ve Zeliha* isimli 6278 beyitlik mesnevisinde Yusuf peygamberin hikâyesini anlatırken ortaya koyduğu, dönemin dinî, ahlaki ve sosyal değer ölçüleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler– Yusuf'un (as) Hikâyesi, Hamdullah Hamdi, Yusuf ve Zeliha Mesnevisi, Dinî, Ahlakî, Sosyal Değerler.

1. Edebî Eserlerin Değerler Açısından İncelenmesi

Edebî eserler, özellikle bir çeşit hikâye ve roman sayabileceğimiz mesneviler, genellikle dil ve edebiyat açısından incelenir ve bu eserlerin edebiyat tarihindeki yeri tesbit edilmeye çalışılır. Oysaki onlara, halka neler vermek istedikleri ve hangi değerleri içlerinde barındırdıkları açısından da bakmak gerekir.

Kişilerin neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda anlayışa ve bakış açısına sahip olmaları bize *değer* ve *değerleme* kavramlarını düşündürür. Toplumların değer yargıları uzun zaman dilimi içinde yavaş yavaş oluşmuştur. Edebî eserler de bunların oluşmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

On üçüncü yüzyıl ile on beşinci yüzyıl arasında yazılmış olan Türkçe eserler genellikle halka dinî ve ahlakî değerler verme amacını güdüyordu. Gazavat-nameler, nasihatnameler ve özellikle Kur'an'daki peygamber hikâyelerini geniş bir şekilde ele alan kısas-ı enbiyalar, çeşitli toplantılarda kıssahanlar ve meddahlar tarafından halka okunuyor ve anlatılıyordu (Öztürk, 2003). Zaman içinde halkın zihninde adalet, yiğitlik, civanmertlik, cesaret, doğru sözlülük, fakir ve yetimi gözetme, âdâb-ı muâşeret, yardımlaşma, ahde vefa, iman, Allah ve peygamber sevgisi, zühd ve takva, insan olma, sorumluluk, hesap günü bilinci gibi içtimâî, dinî ve ahlakî değerlerin oluşması bu eserler vasıtasıyla olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'deki peygamberlerle ilgili kıssalar insanlar için ibret ve öğüt verici birer örnek olmuşlardır. Tefsirlerde geniş bir biçimde yer alan bu hikâyeler, şair ve yazarlar tarafından da ilgi görmüştür. Şairler bu hikâyeleri, özellikle mesnevi denen manzum romanlar tarzında işleyerek halka nakletmişlerdir. Bu eserlerin çokça okunup dinlenmesi, bunlardaki değerlerin halkta yerleşmesine sebep olmuştur.

1. 1. Yusuf ve Zeliha Hikâyesinin Konusu

Kur'an-ı Kerim'de başlı başına bir sureye konu olan ve “ahsenü'l-kısas = en güzel hikâye” olarak adlandırılan Yusuf peygamberin kıssası özetle şöyledir: Hz. Yusuf (as) rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görmüştü. Rüyasını babası Yakub'a (as) anlattığında, babası bu rüyadan kimseye, bilhassa ağabeylerine bahsetmemesini tembih etti. Ağabeyleri, babalarının Yusuf'u çok sevmesini çekemiyorlar, onu çok kıskanıyorlardı. Bir gün ona tuzak kurmak için aralarında meşveret ettiler. Sonra babalarından Yusuf'la beraber gezmek için izin istediler. Hz. Yakub izin vermek istemedi, Yusuf'u bir kurdun kapıp yemesinden korktuğunu söyledi. Ağabeyleri Yusuf'u kandırdılar, o da babasından kıra gitmek için izin istedi, yalvardı. Ağabeyleri de onu koruyacaklarına dair söz verdiler. Yakub çaresiz izin verdi. Kurdukları planın işlediğine için için sevinen ağabeyleri, Yusuf'u kırdan gezdirmek bahanesiyle götürüp Ürdün civarında bir kuyuya attılar. Gömleğine de kan buluşturıp babalarına getirdiler, onun bir kurt tarafından parçalandığını söyleyerek ağlaştılar. Yakub acısını içine gömdü ve Allah'a (cc) sığınarak sabretmeye başladı. O sıralarda kuyuya yakın bir yerden kervan geçiyordu. Kuşların bir yere inip kalktığını görünce merak ettiler. Kervancı kuyuya kovayı salınca Yusuf da çıkma imkânı bulmuş oldu. Ağabeyleri de bu sırada Yusuf'u kontrol etmeye gelmişlerdi. Bu durumu görünce “O bizim kaçan kö-

lemizdir.” diyerek Yusuf'u kervancıya sattılar. O da Yusuf'u alıp Mısır'a getirdi ve orada Mısır azizine (hükümdar) sattı.

Aziz, evine getirdiği bu genç köleyi evlat edinebileceklerini eşine söyledi. Azizin eşi Yusuf'a âşık olmuştu. Onu elde etmek istediği sırada Yusuf kaçarken gömleği arkadan yırtıldı. Bu sırada aziz, maiyetiyle oraya gelmiş oldu. Kadın “Bana tecavüz etmek istedi.” diye feryat etmeye başladı. Bununla birlikte Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğu görüldü, böylece suçsuzluğu ispatlandı. Bu olayı duymuş olan Mısır'ın saygın kadınları azizin eşi hakkında dedikodu yapıyor ve “Azizin eşi genç bir köleye âşık olmuş.” diye alay ediyorlardı. Bunu duyan kadın bir ziyafet tertip ederek onları davet etti. Yemeğin sonunda onlara meyve ikram edip ellerine birer bıçak verdi. O sırada Yusuf'a içeri girmesini emretti. Yusuf'u gören Mısırlı kadınlar hayrette kalarak parmaklarını kestiler. Azizin hanımının daha fazla dile düşmemesi için Yusuf, masum olduğu hâlde zindana atıldı. Yusuf zindanda Mısır azizinin eski ekmekçisi ve şarapçısı olan iki kişiyle karşılaştı. Bu kişiler gördükleri rüyaları Yusuf'a anlattılar. Ekmekçi başındaki tabladan kuşların ekmek yediğini, şarapçı da üzüm sıkıp şarap yaptığını rüyasında görmüştü. Yusuf, ekmekçinin rüyasını idam edilmesine, şarapçının rüyasını ise kurtulmasına yordu. Daha sonra Yusuf'un tabirine uygun olarak ekmekçi idam edildi, şarapçı ise zindandan kurtuldu. Şarapçı çıkarken Yusuf ona “Efendinin yanında beni an!” dedi. Fakat o, bu sözü unuttu. Böylece Yusuf bir müddet daha zindanda kaldı. Bir gün Mısır azizi rüyasında yedi zayıf inegın yemekte olduğu yedi semiz inekle yedi yeşil başak ve yedi kuru başak görmüştü. Kâhinler bu rüyayı tabir edemediler. Zindandan kurtulmuş olan kişi Yusuf'u hatırladı. Azizden izin alarak, zindana gidip rüyayı ona anlattı. Yusuf ise bu rüyayı yedi yıl bolluk ve yedi yıl da kıtlık olacak şeklinde tabir etti. Aziz, Yusuf'un zindandan çıkarılmasını emretti. Yusuf da Mısırlı kadınların ellerini niçin kestikleri onlara sorulmadıkça zindandan çıkmayacağını söyledi. Sonunda Yusuf'un masumiyeti bir kez daha ispat edildi ve aziz tarafından Mısır'ın hazinelerine nazır tayin edildi. Mısır azizi tahtını ve bütün yetkilerini Yusuf'a devretti. Hz. Yusuf, ülkenin her tarafına buğday ekilmesi ve ekinsiz bir yer bırakılmaması hususunda emir gönderdi. Bu tarım faaliyeti aralıksız yedi sene sürdürülecek ve hasılat başaklarında bırakılacaktı. Ambarlar dolduruldu. Bu yedi seneden sonra kıtlık yılları geldi. Hz. Yakub oğullarını toplayarak onlara Mısır'a gidip aziz yiyecek almalarını söyledi. Yusuf, ağabeylerinin her birine bir yük zahire verdi, bir ağabeyini de yanına rehin olarak aldı ve tekrar gelirken yanlarında baba bir kardeşleri Bünyamin'i getirmelerini şart koş-

tu. Ağabeyleri Mısır'a ikinci gelişlerinde Bünyamin'i de getirdiler. Hz. Yusuf bir ziyafet tertip etti ve sofrada Bünyamin'i kendi yanına oturttu. Diğerlerine farketirmeden kendini ona tanıttı. Yusuf, ağabeylerinin zahire yüklerini hazırlarken, ölçü tasını kardeşi Bünyamin'in yükü içine koydu. Sonra azizin taşı kayboldu bahanesiyle kafilenin yüklerini tek tek arattırdı. Sonunda ölçü kabı Bünyamin'in yükü içinden çıktı. Böylece hırsızlığının cezası olmak üzere Bünyamin köle olarak Yusuf'un yanında alıkondu.

Mısır'dan geldikten sonra oğulları başlarından geçeni Yakub'a (as) anlattılar. Yusuf'tan sonra Bünyamin'in de gitmesiyle Yakub'un acısı iki katına çıktı. Gözlerine ak düştü. Yakub, Mısır azizine hitaben bir mektup yazarak oğullarına verdi. Yusuf'un kardeşleri üçüncü kez Mısır'a gidip az bir para karşılığı Yusuf'tan yüklü miktarda erzak istediler. Yusuf babasının mektubunu okuyunca ağladı ve kendisinin kim olduğunu açıkladı. Ağabeyleri çok utanıp, daha önce yaptıklarından dolayı ondan özür dilediler. Yusuf gömleğini babasına gönderdi. Yakub yanındakilere Yusuf'un kokusunu duyduğunu söylüyordu. Sonra gömleği getirdiler ve Yakub'un yüzüne örttüler. Bu sayede onun ağlamaktan kör olan gözleri açıldı. Yakub, Yusuf'un hayatta olduğunu öğrenince Mısır'a doğru yola koyuldu. Yakub'un aile efradıyla birlikte Mısır'a gelmekte olduğunu öğrenen Yusuf ise onu karşılamaya çıktı. Baba-oğul birbirlerini görünce bineklerinden indiler, selamlaşıp kucaklaştılar. Yusuf (as), Yakub (as) ve ailesini Mısır'a davet etti. Böylece ömürlerinin geri kalan kısmını hep beraber orada geçirdiler.

1.2. Yusuf Kıssasını Anlatan Eserler

Yusuf kıssası dünyanın çeşitli yerlerinde ve değişik zamanlarda birçok yazar ve şair tarafından ele alınmıştır. Bu kıssanın özünde bütün insanları ilgilendiren temel değerlerin (iffet, sabır, sadakat, iradeye hâkim olma, doğruluk...) olması yazarların bu kıssanın üzerinde bu kadar çok durmalarının temel nedenidir.

Yusuf peygamberin hayatı her çağda insanların dikkatini çeken bir olaylar zinciri ve ibret verici bir hikâyedir (Ertaylan, 1948; Johns, 1981; West, 1983; West, 1979). Eski İbrani edebiyatından Yunan ve Mısır edebiyatlarına da geçen bu hikâye çeşitli dönemlerde dünya edebiyatçılarına ilham kaynağı olmuştur (Ettinghausen, 1999; Kugel, 1994; Yohannan, 1968).

Müslüman yazar ve şairler ise Hz. Yusuf'un (as) kıssasını anlatırken Kur'an tefsirlerinden faydalanmışlar, ayrıca öğüt verici bazı yan hikâyelerle de eserlerini süslemişlerdir.

İlk yazılı örnekleri on üçüncü yüzyıldan başlamak üzere, Türk edebiyatında Yusuf peygamberin başından geçenleri anlatan birçok manzum eser ortaya koyulmuştur (Kocatürk, 1970; Levend, 1988; Öztürk, 1993). On üçüncü yüzyılda Ali'nin *Kıssa-i Yusuf*'u, Şeyyad Hamza'nın *Dâstân-ı Yusuf*'u, Haliloğlu Ali'nin *Yusuf ve Zeliha*'sı; on dördüncü yüzyılda Sula (Süli) Fakih'in *Yusuf ve Zeliha*'sı, Darîr'in *Yusuf ile Zeliha*'sı ve Ahmed'in yazmış olduğu eser bu kıssaya ilişkin önemli metinler olarak kabul edilir. Bu şairler genellikle halka dinî bilgi vermek, vaaz ve irşad etmek için eserlerini kaleme almışlardır; söz güzelliği, vezin ve kafiye endişesi onlar için ikinci planda kalmıştır.

2. Hamdullah Hamdi'nin Hayatına ve Yaşadığı Devre Genel Bir Bakış

853/1449'da Göynük'te doğan Hamdullah Hamdi, Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin hazretlerinin en küçük oğludur. On iki yaşında babasını kaybeden ve hayatı sıkıntılarla geçmiş olan Hamdullah Hamdi, bunlara rağmen hem ilmî hem de tasavvufî sahada iyi bir eğitim görmüştür.

Hamdullah Hamdi çocukluğunu Fatih Sultan Mehmed döneminde, gençliğini ve ortayaşlılık dönemini ise II. Bayezid döneminde geçirmiştir. Fatih Sultan Mehmed ilme ve ilim adamlarına çok önem verirdi. İstanbul'un fethinde Akşemseddin ve Akbiyık gibi âlimler onun yanında yer almışlardı. Ali Kuşçu gibi bir gök bilimciyi davet ederek Semerkant'tan getirtmiş ve ona rasathane kurdurmuştur. Bunlardan başka Molla Hüsrev, Molla Gürani, Hızır Bey, Seyyidî Ali, Molla Zeyrek, Hocazade, Molla Alâeddin Ali, Şirvanlı Şükrullah gibi zatlar da Fatih'ten iltifat görmüş âlimlerdi. Ayrıca Molla Hayrettin, hadis âlimi Kafiyeçi (Muhiddin) Mehmet bin Süleyman, Bursalı Kadızade, Fenarî, tıp âlimi Geredeli İshak bin Murat, Konyalı Hacı Paşa, Şerafeddin Sabuncuoğlu gibi bilginler de o dönemin önemli simalarındandı (Adıvar, 1954; Ünver, 1946; Ünver, 1947).

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Bayezid de ilim adamlarına önem vermiştir. İdris-i Bitlisi'ye Farsça, İbn-i Kemal'e Türkçe birer Osmanlı Tarihi yazdırmıştır. Ayrıca Molla Lütî, Müeyyedzade Abdurrahman, Tacizade Cafer Çelebi, Sadi Çelebi, Zenbilli Ali Efendi, Necatî, Zatî, Visâlî, Firdevsî gibi birçok âlim ve şaire destek vermiştir (Kazıcı, 1997; Turan, 1992).

Hamdullah Hamdi, çocukluğundan beri böyle bir ilim ve kültür ortamında yetişmiştir. Devrinin tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlere dair önemli kitaplarını okumuş; kuvvetli bir edebî kültür almıştır. Enisî'nin menakıpnamesine göre, Bursa'da Sultan Muhammed bin Yıldırım Medresesinde okumuş,

Mevlâna Hayalî Mu'îd'e danışmend olmuştur. Aynı zamanda, müzik dâhil, devrinin bütün zahîrî ilimlerini almıştır (Yurd & Kaçalın, 1994). Hamdullah Hamdi'nin bilgi birikimi, manevi eğitimi, sosyal durumu ve siyasi iktidarla bağlantısı veya bağlantısızlığı onun mesnevisinde yansıttığı değerler açısından önemlidir.

Siyasi açıdan baktığımızda, Hamdullah Hamdi'nin II. Bayezid'den fazla itibar görmediği dikkatimizi çekiyor. Bu ilgisizlik Hamdullah Hamdi'de kırılgan ve küskün bir kişiliğin gelişmesine neden olmuştur. Aynı nedenle, *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinin başında önce II. Bayezid'i öven mısralar yazmışken, daha sonra onları eserinden çıkarmıştır.

Hamdullah Hamdi'nin içinde doğup büyüdüğü aile ortamı ve yetiştiği kültür çevresi de üzerindeki etki bağlamında çok önemlidir. Hamdullah Hamdi'nin kişiliğinin oluşmasında aile ortamı, özellikle babası, sonra da hocası daha doğrusu şeyhi önemli rol oynamıştır.

Hamdullah Hamdi'ye tesir eden kişilerden ilki, babası Akşemseddin'dir. Akşemseddin Hacı Bayram-ı Veli'nin yetiştirdiği bir şahsiyettir (Yurd & Kaçalın, 1994). Devrinin maddi-manevi tüm ilimlerini görmüştür. Hamdullah Hamdi, Akşemseddin hazretlerinin en küçük ve en nazlı oğludur. Şair, babası ile arasındaki duygusal bağlantıyı *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinde şöyle anlatmıştır:¹

324 A'ni nur-ı beyaz-ı maşrık-ı din
Kutb-ı irşad şeyh Şemsü'd-din
Tıfl-ı ferzend-idüm ana bu fakir
Olmış-ıdı za'if hazret-i pir
Bana eyler-idi şefkat-ile nazar
Der-idi olmasa bu oğlum eger
Gider-idüm bu dar-ı mihnetden
Derd ü gamdan bela-yı gurbetden
Ah kim bu yetimi Yusuf-var
Kılısardur cefa-yı ihveti zar
Çünkü etdi vefat hazret-i pir
Etdiler ne dediyse bi-taksir
Gitdi ol gamda ben mukim oldu
Cevrden süfte-dil yetim oldum

¹ Bu makalede geçen beyitler ve beyit numaraları için bk. Zehra Öztürk (1993).

Hamdullah Hamdi ayrıca, yazdığı kitapta Yusuf (as) gibi kendisinin de kardeşlerinden çıktığını belirtir ve ailevi problemlerini dile getirerek akrabalarından şikâyet eder.

Hamdullah Hamdi'nin etkilendiği ikinci kişi, tarikat şeyhi İbrahim Tennurî'dir. İbrahim Tennurî'nin, Hamdullah Hamdi'nin hocası olmasında babası Akşemseddin'in ve gördüğü bir rüyanın önemli rolü vardır (Deniz & Karabulut, 1983; Karabulut & Yıldız, 1978). Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinde İbrahim Tennurî'den aldığı bu tasavvufî eğitimin izleri görülür.

Hamdullah Hamdi'ye tesir eden üçüncü kişi ise şair Camî'dir: Hamdullah Hamdi'nin Farsça yazan şairleri, bilhassa Firdevsî ve Camî'yi okuduğu bilinmektedir.²

Hamdullah Hamdi, *Yusuf ve Zeliha* mesnevisini yazarken Camî'den etkilenmiş (Çelebi, 1940), yer yer onun eserini tercüme etmiştir.³

Âşık Çelebi, Hamdullah Hamdi'nin Camî ile mektuplaştığını, "Rum'dan Horasan'a mektub gönderüp mebanî-i muhabbeti te'kid" (Âşık Çelebi, 1971, s. 89b) ettiğini yazmış, Enisî ise görüşüklerini kaydetmiştir (Yurd & Kaçalın, 1994).

Hamdullah Hamdi'de aileden gelme bir güzel yazı yazma kabiliyeti vardı. Kınalızade'nin tezkiresinde anlattığına göre Hamdullah Hamdi maddi sıkıntıya düştüğü zaman *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinin nüshalarını yazıp satarak geçimini temin ederdi (Kınalızade Hasan Çelebi, 1978). Ali, *Künhü'l-Ahbar* isimli eserinde 1005/1596-97 tarihinde Göynük'te Hamdullah Hamdi'nin el yazısı ile yazılmış bir *Yusuf ve Zeliha* yazması gördüğünü söylemektedir (Gelibolulu Mustafa Ali, t.y.; Erençan, 1940). Bununla birlikte Hamdullah Hamdi'nin kendi el yazısıyla yazılmış herhangi bir *Yusuf ve Zeliha* mesnevisi nüshası elimizde bulunmamaktadır. Yine tezkirelerde (Kınalızade Hasan Çelebi, 1978; Kastamonulu Latifi, H 1314) Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha*'sını II. Bayezid'e sunduğu, fakat iltifat görmeyince padişahı öven kısmı kitabından çıkardığı yazılıdır. Devrin padişahını öven mısraların yer aldığı bir yazma nüshaya da henüz rastlanmamıştır.

² Bu makalede geçen beyitler ve beyit numaraları için bk. Zehra Öztürk (1993).

³ 346 Salmış-ıdum bu niyyete kur'a

Camî'den irdi nâgehân cür'a

Terceman oldu ba'zı tercemesi

Nazma germ oldu tab'umun hevesi

Kimisi terceme kimisi nazır

Umaram ahir eyleye takdîr

Hamdullah Hamdi yaşadığı sürece maddi imkânsızlıklar içinde kıvranmıştır. Yaşadığı sıkıntılar onu küskünlüğe ve dış dünyadan uzaklaşmaya itmiştir. Gördüğü ilim ve tahsile rağmen devletten hiç bir vazife almayıp zahiri ilimleri de terk ederek tasavvufa yönelmiştir. Tezkirelerde (Edirneli Sehî, H 1325) belirtildiğine göre karakter olarak dervişliğe meyilli, züht ve salah ehli bir kişi idi. Bu yüzden Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha*'sı yanında diğer eserleri de gözönüne alınarak mutasavvıf, hattat ve müfessir⁴ kişiliği bir bütün olarak tahlil edilmelidir.

2.1. Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha* Mesnevisi

Hamdullah Hamdi, 6278 beyitlik *Yusuf ve Zeliha* mesnevisini 897/1491-92 tarihinde yazmıştır. Bugüne kadar bu eserin Türkiye ve diğer ülkelerdeki kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda toplam 140 yazma nüshası tespit edilmiştir, araştırmalar sürdükçe bu sayı daha da artabilir. Nüshaların bu kadar çok olması on beşinci yüzyıldan bu yana Hamdullah Hamdi'nin bu eserinin halk arasında ne kadar tutulduğunun ve okunduğunun bir göstergesidir.

Hamdullah Hamdi'ye kadar yazılmış olan *Kıssa-i Yusuf*lar daha çok hikâye anlatıcılarının (kussas ve meddahların) anlatımına ve kısas-ı enbiyalara dayanıyordu. Bu eserler anlatım bakımından pek sanatkârane değillerdi. Zaten bu eserleri yazarlar da ifade güzelliği ve üslûba önem vermiyorlar; halka dinî bilgi vermek, vaaz ve irşad etmek için bunları kaleme alıyorlardı. Hamdullah Hamdi çok bilinen, okunan ve anlatılan bu kıssayı yazarken doğruluğu yanında, Türkçe en güzel ifade eden, şanına yakışır bir biçimde anlatan bir eser ortaya çıkarmak istemiştir. Eserinin başında da bu arzusunu dile getirir.⁵

Anadolu sahası Türk Edebiyatında edebî değer taşıyan ilk Yusuf ve Zeliha hikâyesi, Hamdullah Hamdi'nin bahsettiğimiz eseridir. Devrinin ve daha son-

⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, üzerinde Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdi tarafından yazıldığına dair bir ibare bulunan iki ciltlik, satır arası Türkçe mealî elyazması bir Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır (Öztürk, 1997).

⁵ 337 Yusufun çekdügümce gussasını
Nazmum okurdu bana kıssasını
Âkıbet eyledüm bu kıssayı cüst
Bulmadum Türki dilde anı düüst

342 Kıssa kim ahsen ola hoşdur ana
Dest-i nazm ura emlahu's-şu'ara

raki dönemlerin kültürlü kişileri Hamdullah Hamdi'nin bu eserini takdir etmişlerdir.⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*'sinde hanımların güzelliği ile ilgili en güzel beyitler olarak Hamdullah Hamdi'nin eserindeki Zeliha ile ilgili mısraları kaydetmektedir.⁷

Yusuf ve Zeliha mesnevisi Hamdullah Hamdi'nin kendi duygu ve düşüncelerini kattığı, beşeri aşktan ilahî aşka geçişi işlediği bir kitaptır. Hamdullah Hamdi bu eserinde insan psikolojisi ile tasavvufu birbirine mezcetmiştir. Eserinde kendisini Hz. Yusuf'a, babasını ise Hz. Yakub'a benzeterek olayları âdeta kendisi yaşamış gibi anlatmıştır. Aslında Hamdullah Hamdi, *Yusuf ve Zeliha* dışında dört mesnevi daha kaleme almıştır (*Leylâ vü Mecnun*, *Tuhfetü'l- Uşşak*, *Kıyafetname*, *Ahmediyye*), yani hamsesi olan sayılı şairlerden biridir. Fakat diğer eserleri pek tutulmamış, şairimiz gerçek şöhretini bu eseriyle yaparak "Yusuf ve Zeliha şairi" diye tanınmıştır. Gerçi Akşemseddin hazretlerinin oğlu olması da tarihî şahsiyeti açısından önemlidir, ama ona yüzyıllarca sürecek şöhretini kazandıran bu güzel mesnevisidir. Şairin üslubu ve anlatım kudretinin yanında, yaşadığı devrin sosyal hayatı (ticaret, mimarlık, devlet idaresi anlayışı, yemek zevki, giyim kuşam tarzı...) da bu mesneviden öğrenilebilmektedir. Eserdeki didaktik yorumlar, pendler (nasihatler), tasavvufî unsurlar ise devrinin fikir ve kültür hayatını aksettirmektedir.

2.2. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Eserinde Yansıttığı Dünya Görüşü ve Değer Ölçüleri

Hamdullah Hamdi bu eserinde Yusuf'un (as) hikâyesini anlatırken yaşadığı devrin dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamının getirdiği dünya görüşünü ve bunların oluşturduğu değerleri de ortaya koymuş; bunların yanında

⁶ "Hattâ kıssa-i Yusufu tefsire müteallik olduğu için ve akva-yı rivâyâtı ruvatın asahh ve akvemi bulduğu için nazmetmişlerdir. Bir nazm-ı adıl ve nazîr olmaz ve üslûb-ı mergu- bunun bir harfine parmak basup kimse ayıp ve noksan bulamaz. Kasas-ı ahseni kemal-i sihatde tefsire tamam mutabık olmağın beynelulema makbul ve memduhdur. İttifak-ı fuzalâ budur ki andan eltâf ve ahsen ve mergub ve müstahsen kimesne nazm itmemiştir." (Kastamonulu Latîfî, H 1314, s. 137-138). "Es'ile: Kütüb-i Türkî'nün okınması / Buyurun kangısıdur evlâsı? Cevâb-ı Ebu's-Suûd: Hamdî'nün Yûsuf ü Zeliha'sı / Lafzı ah-sar kesîr ma'nâsı.... Şevk virür okınsa ehl-i dile / Hamdî'nün Yusuf ü Zeliha'sı / Bi-tered-düd cîlâ virüp giderür / Gönül âyînesindeki pası." (Ahmed Ziya, 1930, s. 11-12).

⁷ "Nitekim Hamdî-yi şîrin-beyan rûsûm-i cemâl-i zenamı Hazret-i Zeliha'nın şanında ayan etmiştir. Nazm: Gerçi hüsnî beyana sığmaz idi / Nitekim aşkı beyana sığmaz idi Yoğ iken zîb ü zibere hacet / Eyledi meyl ziver ü zinet" (İ.H. Erzurumî, H 1330, s. 213).

kişisel görüş ve tecrübelerini yansıtan mısralarla okuyucularını âdeta eğitmeye çalışmıştır. Hamdullah Hamdi eserinde o devirde erdemlilik sayılan ve teşvik edilen unsurları belirtirken erdemsizlikleri de hemen bunların yanında zikretmiştir. Erdemlilik olarak kabul edilenlere olumlu değerler (doğruluk, ihlas, vefa...) dersek, erdemsizlik olarak kabul edilenlere de olumsuz değerler (yalancılık, riya, nankörlük...) diyebiliriz. Böylece Hamdullah Hamdi, bireyde ve toplumda var olan veya olması gerektiğini düşündüğü değerleri daha iyi ortaya koyabilmek için tezatlardan faydalanmıştır.

Hamdullah Hamdi'de ve yaşadığı dönemde değerlerin kökeni dindir. Böyle olunca Hamdullah Hamdi'nin ahlaki ve sosyal konulara dinî açıdan bakması doğaldır. Bu doğrultuda onun söz konusu eserinde ortaya koyduğu değerleri dört grupta toplayabiliriz: 1- İnanç ve ibadetle ilgili değerler, 2- Tasavvufî değerler, 3- Ahlaki değerler, 4- Sosyal değerler.

2.2.1. İnanç ve İbadetle İlgili Değerler

Yusufun (as) hikâyesine başlamadan önce mesnevisinin başına koyduğu üç yüz küsur beyitlik giriş bölümü şairin dünya görüşünü ve hayata bakış tarzını ortaya koymaktadır. Kitap, Allah adıyla ve onun birliğini öven *tevhit* manzumesiyle başlamaktadır. Sonra şairin Allah'a yakarılarını ifade eden *münacat* bölümleri ve arkasından Hz. Muhammed'i (sav) öven *naat* ve mucizelerini anlatan *mu'cizat* bölümleri gelmektedir. Akabinde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali sıralamasıyla dört halifeye övgü manzumeleri yer almaktadır. Bütün bunlar Hamdullah Hamdi'nin *ehl-i sünnet* çizgisinde bir Müslüman olduğunu beyan etmektedir.

Ayrıca şair, hikâyenin içinde uygun vesileler icat ederek, anlatılan konuyla ilgili ayet ve hadislerle ve onların manzum tercümelerine yer vermiştir. Özellikle Yusuf Suresi'nin birçok ayetini, anlatılan olaylarla ilgili olarak önce asıl metin, ardından ayetlerin manzum tercümesi şeklinde mesnevisinin içine serpiştirmiştir. Bazen de ara başlık olarak verilen ayetin manzum tefsirini yapmıştır.

Örnek verecek olursak:

968 Sevdüğine o kim azad virür
 Sâbire ecirî bî-hisâb virür

Yukarıdaki beytin ikinci mısrası Zümer Suresi'nin onuncu ayetinin manzum tercümesidir.

5680 Nefsi halin kul itmeşe tağyîr
 Lutfî tağyîr eylemezdi Kadîr

beyti ise Ra'd Suresi'nin on birinci ayetinin bir açıklamasıdır.

Oğulları ellerinde kanlı gömlekle geldiğinde Yakub'un onlara söyledikleri şu beyitlerle dile getirilmiştir:

- 1207 Çünkü Ya'kub işitdi bu haberi
 Kalmadı kizbe şübhesi eseri
1211 Aldaman siz beni yalan söz-ile
 Ben inanman size heman söz-ile
 Belki nefse ita'at eyledünüz
 Kim bilir ne şena'at eyledünüz
1215 Benden ayırdı ol cemîli Celil
 Gönlüme lazım oldu sabr-ı cemîl

Bu beyitlerden önce Yusuf Suresi'nin on sekizinci ayeti ara başlık olarak verilmiş, bunlar da âdeta bu ayetin manzum tefsiri olmuştur.

Kitabın genel çerçevesi, Hamdullah Hamdi'de ve onun yaşadığı on beşinci yüzyıl Osmanlı toplumunda dinî değerlerin ön planda olduğunu göstermektedir.

Allah İnancı ve Tevhid: Hamdullah Hamdi'nin bu mesnevisinde Allah'a iman kitabın başından sonuna kadar her bölümünde ele alınmış, Allah'ın birliğine inanmanın gerekliliği ve putperestliğin anlamsızlığı her vesile ile dile getirilmiştir. Yusuf (as) kervanla beraber Tablus şehrine gelmiş ve şehir halkı ona "Seni böyle güzel yaratan kimdir?" diye sormuşlardır. Yusuf'un verdiği cevap Hamdullah Hamdi'nin anlatımıyla şöyledir:

- 1945 Didi kim sanî'üm o *Kadir*'dür
 Ki kamu san'atında mahirdür
 Noktayam ben kitab-ı sun'ından
 Zerreyem afitab-ı sun'ından
 Dü cihan katre bahr-i cûdından
 Cümle mevcud anun vücudından
 Ana mahsusdur *kemal* ü *cemal*
 Irmez ana kelâl ü naks u zevâl
 Aybdan kim *cemali* ârîdür
 Hücüb-i gayb perde-darîdur

Yusuf kendisine aynı soruyu soran Baziğ'a ise cevap olarak şunları söylemektedir:

- 3554 Didi kim sanî'üm Huda-yı cihan
 Ki anun sun'idur zemin ü zaman

Lâ-mekândur ki yok mekân onsuz
 Bî-zamandur ki olmaz an ansuz
 Hakim-i arş ü ferş ü levh u kalem
 Bendedür ana bunca bin âlem

Zeliha'nın cariyelerine Yusuf'un iman telkin etmesini ve onları puta tapmaktan vazgeçirmeye çalışmasını Hamdullah Hamdi şöyle anlatmaktadır:

- 4156 Âleme lâ-mekân Huda vardur
 Dil-i gümraha reh-nema vardur
 Birdür iki cihana hakimdür
 Ana mahkûm olmayan kimdür
- 4161 Secde ol bî-niyaza lâyıkdur
 Ki kamu kâyinata *halik*dur
 Sanemi kon o bî-niyaza tapun
 Hayy u dâna-yı cümle razı tapun
- 4166 Sâni'-i sâni' ola mı masnû'
 Katı'u 'l-hüccet ola mı maktû'
 Sengden saht odur ki senge tapar
 Kendü nakkaş nakş u renge tapar

Yakub'un (as), ölmesine yakın oğulları ve aile efradı ile yaptığı konuşma ise şu şekilde sunulmuştur:

- 6153 Neye taparsız ola bilsem ben
 Didiler ana kim tapardun sen
 Ki ol ecdadunun İlâhıdur
 Halkı halk itdi padişahıdur
 Didi *Hak* virdi size din-i gûzin
 Âdet olsun size hemîşe o din
 Çün ecel göndüre *Hakîm* ü *Alîm*
 Canı *İslam* ile kılun teslim

Bu açıklamalarda Hamdullah Hamdi, tamamıyla Kur'an'a dayalı Allah inancını ortaya koymakta, Hz. Yusuf ve Hz. Yakub'un ise Allah'ın birliğine dayanan tevhit inancını ve İslam dinini tebliğ ettiklerini vurgulamaktadır. Böylece Hamdullah Hamdi bir taraftan hikâyeyi anlatmakta, diğer taraftan tevhit akidesini temel bir değer olarak okuyucusuna ulaştırmaktadır.

Tövbe: Bu kıssada tövbe bir değer olarak oldukça önemlidir. Hamdullah Hamdi kahramanlarını belirli kalıptaki özelliklere göre damgalamamakta, bunun neticesinde hata yapan kişiler daha sonra tövbe edip iyiye yönelmek-

tedirler. Mesela Yusufun ağabeyleri, Eflah ve Zeliha yaptıkları yanlışlardan vazgeçerek tövbe etmişlerdir. Ağabeyleri Yusuf'a yaptıkları haksızlıktan ötürü tövbe edip ondan şöyle özür dilerler:

6056 Bir hatâyıla eyledük tedbir
Ta ki takdiri idevüz tağyir

Yusufun ağabeyleri suçlarını Hz. Yakub'a da itiraf ederler:

6107 Didiler kıl bizümçün istiğfar
Afv ide ta ki cürmümüz Gaffar

Kervan halkı, Malik ve Eflah önceki kötü davranışlarından ötürü Yusuf'tan özür dilemiş ve yaptıklarından vazgeçmişlerdir:

1883 Kârbân Yusuf üzre üşdiler
Yalvarup ayağına düşdiler
Didiler lutf idüp du'a eyle
Bu belâdan bizi reha eyle

Zeliha da sonunda tövbe ederek taptığı putu kırıp Allah'a ibadet etmiştir:

5445 Eyledi pare pare ol sanemi
Dilde bir pare sakın oldı gamı
5449 Didi iy ışkun-ıla âlem mest
Sana eyler sücudı seng-perest
5454 Nefsüme çok cefalar eylemişem
Büte tapup hatalar eylemişem
Yarlığa ol hataları ya Rab
Kıl vefa bu cefaları ya Rab

Hamdullah Hamdi mesnevisinde okuyucularına hatadan dönmenin fazilet olduğunu telkin etmektedir. İnsan hata yapabilir, fakat hatasını anladığı anda Allah'a tövbe etmeli, zarara uğratıldığı kişiler varsa onlardan da özür dilemelidir.

Kadere İnanmak: Kadere iman da bir dinî değer olarak bu hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Hamdullah Hamdi kaza ve kadere imanının gerekliliğini her olayda bir başka yönden ispat etmektedir:

950 Çün veliye biline sırr-ı kader
Bilse anı nebi aceb mi eger
Nur-ı ilmiyle zeyn iden canı
İki kısım itdi ehl-i isyanı
Ol ki bildi kazayı itdi kabul
Vasıl oldı kemal-i taate ol

2409 Çün kader tirin ata kavs-i kaza
 Çare olmaz ana meger ki rıza
 Niçe ferhengi deng ider bu hadeng
 Siper-i râyı terk ider ferheng

Hız. Yusufun gördüğü rüyadan dolayı kardeşlerinden zarar görebileceğini düşünen Hız. Yakub, oğluna gördüğü rüyayı kimseye söylememesini tenbih etmişti. Fakat ne kadar tedbir alınırda alınsın kaderden kaçılmazdı:

632 Perde-i razı açsa sırr-ı kader
 Ne kadar kadir ola setre beşer
 Çünki sevk ide bir işi Takdir
 Anı avk idebile mi tedbir

Yusuf kuyuya atılırken kardeşlerinin hiç ummadığı, onların asla akıllarına gelmeyen bir kadere doğru gidiyordu. O ileride Mısır sultanı olacak ve kardeşleri ona aç biilaç gelerek ondan yiyecek isteyeceklerdi. Hamdullah Hamdi'nin anlatımına göre kuyudaki Yusuf'a bir melek gelerek bunu bildiriyor:

925 Didi iy nûr-i hanedan-ı Halil
 Sana itdi selam Rabb-i Celil
 929 Sabr iderse eğer belâlaruma
 Gösterürse rıza kazalaruma
 İzzetüm hakkı idem anı aziz
 Bu belâdan halas idüp anı tiz
 Mülk-i Mısır ana musahhar idem
 Niçe sâdâtı ana çâker iderem
 Ola muhtac niçe sahib-i tac
 Gele düşmenleri kapusına aç

Tevekkül: Allah'ın takdirine isyan etmeyip tevekkül etmek de bu eserin okuyucuya kazandırmak istediği önemli bir değerdir:

934 Hakka her kimse kim tevekkül ider
 Hak anun hıfzına tekeffül ider

Bu eserde Yakub'un sevgili oğlu Yusuf'tan ayrı düştüğü zaman, Yusuf'un ise kuyuya ve zindana atıldığında tevekkülü elden bırakmaması okuyucuya verilen önemli bir mesajdır.

Zikir ve İbadet: Hikâyede Yusuf'un zikir ve ibadetlerine yer verilmektedir. Zeliha ve Bazığa da tövbe ettikten sonra Allah'a ibadet ederler. Hamdullah Hamdi bunları konunun bir parçası olarak gayet tabii bir şekilde anlatırken okuyucunun zihnine Allah'ı zikretmek gerektiğini yerleştirmekte, onu iba-

dete teşvik etmektedir. Yusuf kervanın başında bulunduğu sıralarda iniş ve yokuşlara gelince tekbir ve tehlillerle kervanı geçirir, Hz. İbrahim'in şeriatı doğrultusunda namazlarını kılar:

1910 Her kaçan gelse bu yokuş ya iniş
Tahtı üstinden eyleridi iniş
Anda tekbir iderdi hem tehlil
Hem kılurdu salât din-i Halil

Hz. Yusuf zindanda bile namazlarını aksatmamaktadır. Bir defasında Zeliha gelip onu seyretmiştir:

5042 Gördi seccade üzre lutf-ı İlah
Nura müstağrak oturur çün mah
Kameti şem'i geh kıyama gelür
Lebi tûtî gibi kelâma gelür
Rabb-i izzet kelâmını söyler
Hamd idüp ana namını söyler
Eğilür gâh kaddi çün meh-i nev
Secde-gâha ruhi salar pertev
Gâh ider nura saye gibi sücud
Kurba irer ider çü tarh-ı vücud
Secdesinde huşu-ıla çü turur
Ser-figende benefşe-vâr oturur

2.2.2. Tasavvufi Değerler

Hamdullah Hamdi'nin tasavvufa meyilli oluşu, medrese eğitiminin yanında tarikat eğitiminden de geçmiş olması sahip olduğu dünya görüşüne tesir etmiştir. Dolayısıyla o, mesnevisinde tasavvufi değerlere de yer vermiştir.

Vücut (Varlık): *Vahdetivücut* meselesi tasavvuf erbabının değer ölçülerini ve hayata bakış açılarını oraya koyan temel meseledir. İbn-i Arabî'nin temsil ettiği bu anlayış Hamdullah Hamdi'ye kadar gelen tarikat erbabının ortak kavramı ve fıkıh âlimleri ile mutasavvıflar arasındaki anlaşmazlığın temel sebebidir. *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinin başındaki tevhit ve münacat bölümlerinde ve hikâyede olayları anlattıkça Hamdullah Hamdi bu konuya ilişkin düşünce ve kanaatlerini ortaya koymaktadır:

7 Ta ki cûş itdi bahr-i cûdı anun
Yoğı var eyledi vücudı anun
İlm-i gaybında kâmin-idi cihan
Oldı feyz-i mukaddesiyle ıyan

Var odur ki vücudı zatıdur
 Dü cihan mazhar-ı sıfatıdur
 Var odur belki nefis-i emrde heman
 Dahi milk-i ademdedür bu cihan
 Feyz-i esma letayif-i ervah
 Zıll-ı enfüs tavayif-i eşbah

Hamdullah Hamdi varlık-yokluk ilişkisini şöyle ele almaktadır:

68 Var didüğün çü ma'nide yokdur
 Nengdür arife bu nam ü nişan

Geçici varlığını ortadan kaldırmayan insan tevhit sırrına ulaşamaz:

75 İtmeyince izafeti iskat
 Sırr-ı tevhidi bilmedi âdem

Bu bağlamda Bayezid-i Bistamî'ye de "Nefsini bırak!" nidası gelmiştir:

1067 Bayezid itdi çün vusuli dilek
 Hak cevabında dedi *da' nefsek*

Bu konuda Hamdullah Hamdi'nin kendine hitabı şöyledir:

84 Hamdi nakkaş-ıla eyle nakşa nazar
 Gerçi nakkaşa nakşı oldu eser
 Fikri oldu figâr anun ki kılur
 Eserinden müessirine nazar

Hamdullah Hamdi'nin yaratılmışların yaratana şahitlik etmelerini anlatan mısraları İmam Rabbanî çizgisindeki *Vahdet-i Şühûd* kavramını haber vermektedir:

60 Gelmeşe âlem-i vücuda ziya
 Nûr olmazdı şâhid-i meşhûd

Aşk: Hamdullah Hamdi bu eserini aşk üzerine bina etmiştir. Aşk, tasavvufun en önemli değerlerinden birisidir. Mutasavvıflar aşkı, *mecazi aşk* ve *hakiki aşk* olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hakiki aşk Allah'ı sevmektir, mecazi aşk ise yaratılmışlara duyulan sevgidir. Mecazi aşk küçük görülmemelidir, zira o hakiki aşka ulaşmak için bir yol olabilir:

360 Işka ta'n itme ger mecâzidür
 Ki hakikiye kâr-sâzidür

Hamdullah Hamdi'nin en büyük arzusu Allah'ın aşkına ulaşmaktır:

126 Âbide din ü âsiye dünya
Hamdi'ye zerre denlû ışk-ı Huda

Bu mısralar bize Yunus Emre'nin

Sûfilere sohbet gerek
Ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leylî gerek
Bana seni gerek seni

mısralarını hatırlatmaktadır. Aşağıdaki mısralar da Yunus Emre'nin şiiriyle paralellik arzetmektedir:

107 Işkun evvel bu benliğüm alsun
Yirine sonra senligün gelsün

Yunus Emre'de:

Aşkun aldı benden beni
Bana seni gerek seni

Yine Hamdullah Hamdi'in şu mısraları:

108 Yandurup ışk odına bende beni
Göreyin bileyin senünle seni

Yunus Emre'de:

Nireye bakarısam toptolusun
Seni kanda koyam benden içeri
Beni sorma bana bende değülven
Sûretim boş yürür tondan içeri⁸

mısralarını hatırlatır. Bu örnekler onların ortak bir dünya görüşünün fertleri olduklarını, aynı değerleri paylaştıklarını gösterir.

Hamdullah Hamdi genel tasavvufî eğilimlerine uygun olarak eserini ilahî aşk üzerine inşa etmiş ve eserdeki hâkim duygu ilahî aşk olmuştur:

77 Işk mısırına olmayan salık
Yusuf-ı kalbe olmadı malik
Vech-i ma'suka nice vasıl olur
Işk-ıla halik olmasa salık

⁸ Büyük Türk Klasikleri, 1985, c. I, s. 295-296.

Hâliyle bu mesnevide Zeliha'nın aşkı ilahî aşka götüren beşerî bir duygu olarak işlenmiştir:

358 Mürdedür derd-i ışka düşmese merd
 Âb ü gildür heman ten-i bî-derd
 Âlem-i ışk turfa âlemdür
 İrmeyen ana sanma âdemdür

Hamdullah Hamdi, eserinin bütününde Yusuf'a yaptıklarından ötürü Zeliha'yı suçlamamakta, hatta ona hak vermektedir. Âşığın düştüşü hatalar ve zamanla kendisini düzeltmesi hep Zeliha'nın şahsında anlatılmaktadır. Zeliha başta bazı beşerî duygularla aşkı karıştırmakta, zamanla gerçek aşka yönelip olgunlaşmaktadır:

4877 Can zevkın gözetse ger âşık
 Işk yolında olmaz ol sadık
 İrmegiçün eli gül-i yare
 Yarini mübtela ide hara
 Çün terakki ede bu noksandan
 Cana bakmaz safâ-yı canandan

Yusuf (as) zindana atıldıktan sonra Zeliha'nın da yıldızı sönmüş, zenginliğı ve itibarı elinden gitmiştir. Fakat yoksulluğa düşüp yaşlandıkça aşk yolunda mertebesi yükselmiş ve sonunda putlarını kırıp Allah'a iman etmiştir. Burada Hamdullah Hamdi'nin savunduğı görüş "Aşkta ihlas ve saadet olursa kişi kemale erer." ifadesinde kendini bulur:

5581 Âşık etse kemal-i ışk-ıla bed
 Anı ma'suk lutfi etmeye red
 Sıdk-ı ihlas olursa âşıka yar
 Namı ma'suk olısar âhir-i kâr
 2661 Derd-i âşık belî çü sadık olur
 Can-ı ma'suk ana âşık olur
 Belki ahir kemale irse bu kâr
 Bir olur derd-i ışk u âşık u yar

Kemale ulaşmış olan Zeliha artık Yusuf'la ilgilenmemekte, Allah'a yönelip ibadetle meşgul olmaktadır. Hatta bir gece Yusuf'tan kaçmıştır:

5617 Halet-i ışk çünki buldı kemal
 Etdi ma'sukı âşıka hemhal
 Çün Zeliha'yı zinde ışk
 A'ni Mevlâya bende eyledi ışk

Sonuç olarak Hamdullah Hamdi'nin, eserinde mecazi aşktan hakiki aşka yükselmeyi anlattığı söylenebilir.

İhlas: İhlas hem dinî/tasavvufî açıdan hem de ahlaki açıdan önemli bir değerdir. Hamdullah Hamdi hikâyesinin içinde Yakub (as), Yusuf (as) ve yaptıklarına pişman olan Zeliha ile ilgili kısımları anlatırken ihlasın önemine değinir. Yakub'un Yusufu kaybettikten sonra yaşadığı üzüntüyü anlatırken Hamdullah Hamdi şu ifadeleri kullanır:

1315 Ana kim lutfını ıyan eyler
Evvel ihlasın imtihan eyler

Halis niyetli olan kişilerin sonunda Allah'ın yardımıyla amaçlarına ulaşmaları konu bağlamında oldukça önemlidir:

5582 Sıdk-ı ihlas olursa âşika yar
Namı ma'şuk olırsar âhir-i kâr

İtidal Üzere Olma: Aşırı gitmeyip orta yolu takip etmek dinî bir değerdir. Hamdullah Hamdi bu eserinde insanın ifrat ve tefritten uzak olması gerektiğini belirtir ve dengeli olmayı savunur. İyi duygu ve davranışlarda bile aşırılık kötü sonuçlar doğurur. Herşey yerinde ve zamanında güzeldir:

4680 Sulh hoşdur veli yerinde gerek
Sabr eyüdüdür veli yerinde gerek

2.2.3. Ahlaki Değerler

Hamdullah Hamdi, eserinde ahlaki değerleri de işlemiştir, bu değerler tahmin edileceği üzere dinî-tasavvufî bir anlayışa dayanmaktadır.

İffet ve İsmet: İffet ve ismet kavramları bu eserde Hz. Yusuf'un şahsında sembolleşmiştir. Zeliha ona olan arzusunu ilan ederken Hamdullah Hamdi, Yusuf'a şöyle cevap verdir:

3986 Sanma zani her ehl-i evzanı
Ki zinazadeler olur zani
3990 Zât-ı paküm Halil'e mazhar-iken
Cümle halüm Celil'e manzar-iken
Her ne yol kim bu kavme olmaya rah
Gitmezem ben ana maazallah

Bu anlamda eser baştan sona Yusuf'un günahsızlığının ve iffetinin hikâyesidir:

4190 Rast-gû-yı hikâyet-i Yusuf
Bülbül-i şerh-i ismet-i Yusuf

Utanma (Hayâ): Hamdullah Hamdi, utanmanın önemini belirtmek için çok çarpıcı bir örnek vermiş ve ondan güzel bir ders çıkarmıştır. Zeliha, Yusuf'la birlikte olmak istediği sırada putunu bir perdenin arkasına saklamıştır. Yusuf "Örtünün arkasında ne var?" diye sorunca Zeliha "Bu hâle nazar etmesin, günahlarıma vakıf olmasın, bu kara yüzüme bakmasın diye mabudumu bir perde ile örttüm." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hamdullah Hamdi'nin Yusuf vasıtasıyla bize verdiği ders şöyledir:

4549 Bir cemadî bu Hayy sanup utanur
Halik-ı küll-i şey' sanup utanur
Ben utanman Huda-yı bînâdan
Hayy u Kayyum u Rabb-i dânan
Neçün itmen hayâ ben ol Hayy'dan
Ki yakîndür bana kamu şey'den

Sabır: Sabır, insan hayatında ahlaki bir değer olduğu gibi, tasavvufta da bir makam olarak terimleşmiştir. Bu kelime genellikle iki peygamberin adıyla özdeşleşmiştir: Eyyub (as) ve Yakub (as). Yakub'un (as) sabrı tam da bu hikâyede anlatılmaktadır. Yusuf'un kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra, kurt yedi diyerek kana buladıkları gömlekle babalarına gelince Yakub şu meşhur sözleri söylemiştir:

1215 Benden ayırdı ol cemili Celil
Gönlüme lazım oldu sabr-ı cemil
1217 Çünkü sabr-ı cemil eyleye merd
Gile etmez nedenlü kim gele derd

Hikâyenin sonuna doğru Bünyamin'i de kaybeden Yakub (as), buna da sabretmiş ve yalnız Allah'a sığınarak şöyle demiştir:

5963 Dedi i'raz eyleyüp Yakub
Tap okun bana name-i âşûb
Dayima Hakk'adur münâcâtum
Halka yok zerre denlü hâcâtum
Her gönül kim ola gani billah
Nazarında anun çi bende çi şah
Dayima rû-yi hacetüm anadur
Hüzn-i gamdan şikâyetüm anadur

Sadakat: Bu mesnevîde şair doğruluk ve güvenilirliğe çok önem vermiştir. Doğruluğu Yusufun şahsiyle özdeşleştiren şair, eserinin birçok yerinde Hz. Yusuf'tan "siddik" unvanıyla bahsetmiştir:

937 Anda Sıddik ta namaz kıla
Bî-niyazı anup niyaz kıla

1679 Illâ yokdur bu kizbe hiç suret
Ola siddika kizbile töhmet

Yusuf, Zeliha'ya kanmayarak efendisine olan sadakatini ispat etmiştir. Kervandaki davranışları, zindandaki tutumu ve Mısır'a aziz olduğu zaman yaptığı icraatları onun ne kadar dürüst ve güvenilir bir kişilik sahibi olduğunu göstermektedir. Hamdullah Hamdi bu eserinde hikâye kahramanlarından dürüst davrananları övmüş, doğruluk kavramına mısralarında vurgu yapmıştır:

1021 Âşıkun çünkü ıskı sadık ola
Kanda isterse dilberini bula

Vefa: Bir değer olarak vefanın kültürümüzde çok büyük bir önemi ve yeri vardır. Bu kıssada Yusuf'un diğer faziletlerinin yanında vefası da anlatılır. Ağabeyleri Yusuf'u başlarından savarcasına çok ucuz bir fiyata kervancı Malik'e satmalarına rağmen Yusuf onlara veda etmek ister. Onun bu vefasını Hamdullah Hamdi dokunaklı bir şekilde dile getirir:

1755 Dinleyüp anı tanıladı Malik
Anda gey şefkat tanıladı Malik
Didi anların işi sana cefa
Senün işün olara mihr ü vefa

Yusuf'un Mısır azizine olan vefası da önemlidir. Zeliha'yı reddederken şöyle söyler:

3981 Beni aldı ale'l-husus Aziz
Ta olam ana menfa'at-engiz
Beni ferzend idüp o ferzane
Bana virdi emanet-i hane
Çün anun murg-i ab ü danesiyem
Hareminde emin hanesiyem

Ucbdan Kaçınmak: Ucb, yani kendini beğenmişlik, Hamdullah Hamdi'nin kınadığı hâl ve tavırlardan biridir. İddia ve gurur vesilesi olursa üstün vasıflar, güzel davranışlar bile insan için Hakk'a ulaşmada engel teşkil ederler. Dolayısıyla bu olumsuz duygunun kırılması lazımdır. Aksi takdirde insan ilahî güzelliğe ulaşamayacaktır:

1325 Açmayınca hicab-ı da'vayı
Görmediler cemal-i ma'nayı

Günah işleyip de tövbe eden kişinin, ibadetiyle gururlanan kişiden daha hayırlı olduğu kabul edilmektedir:

- 1326 Ucb-ıla va'z-gû-yı member-i arş
Oldı matrud-ı ka'r-ı esfel-i ferş
Fıskına i'tiraf eden miskin
Yegdür andan ki ola ta'at-bin

Ucb tevazunun, yani alçakgönüllülüğün, zıddıdır. Kişi alçakgönüllü olmalı, hatta hiçliğini kabul etmelidir:

- 1068 Varlığın ki varı terk itdi
Dost mihrin gönülde berkitdi
1610 Görüp ayine içre suretünü
Yok sanurdun cihanda kıymetünü
1612 Aslı ol nesnenün ki ola hebâ
Aslı yok kendüzine görse bahâ
Olmaya alem içre bundan kem
Ki özine vücud vire 'adem

Kibir ve Riyayı Terk Etmek: Kibirli insanlar hep çevrelerindekiyle tepeden bakarlar ve başkalarını küçümserler. Riya ise ikiyüzlülüktür, riyakâr insanlar her işi gösteriş için yaparlar. Tasavvuf terbiyesi *kibir* ve *riya* gibi kötü vasıfları ortadan kaldırıp onların yerine *tevazu* ve *ihlas* gibi değerleri getirmeyi amaç edinir. Hamdullah Hamdi de bu amaca yönelik mısralar yazmıştır:

- 1065 Olma hodbin gönül Hudabin ol
Gözleme faniyi bakabin ol,
Her ki nefsinde anlamaya adem
Zahir olmaz ana cemal-i kıdem
1072 Ol ki kibr ü riyaya ede nigâh
Hazret-i Kibriyaya bulmaya rah
1708 Şecer-i gül gibi büyüklüğü ko
Ta ki gül gibi olasın hoş-bû
Nice bir kendüni ögüp satasın
Belki âhir çürük koza katasın

Kendini Hesaba Çekmek: Bu mesnevîde kişinin kendini hesaba çekmesi de bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan bir musibetle karşılaştığı zaman başka sebepler aramak ve başkalarını suçlamaktan önce kendini hesaba çekmeli "Acaba ben nerede yanlışım?" diye kendi söz ve davranışlarını gözden geçirmelidir. Hamdullah Hamdi, bu değeri vurgulamakta ve kendini hesaba çekmeyen kişileri tenkit etmektedir:

1865 Didi Malik ki bu belaya sebeb
Kankı şer ehli oldu ola acep
Aceba kankımız günah etdi
Ki bu dem bize bu bela yetdi
Aferin Malikün kemaline
Vakıf oldu günahı haline
Bu zamanda nice fülannedin
Hali halk arasında da'vâ-yı din
Bin bela gelse başına nâgâh
Bir dem anup günahın eylemez ah
Tuymaz irse başına yüz tomruk
Bes-iken arife tokuz yumruk

İbret Almak: Hamdullah Hamdi mesnevisinde kendisine, dolaylı olarak okuyucusuna, hitap ederken çevreye ibret nazarıyla bakmak ve olaylardan ders çıkarmak gerektiğini söylemektedir:

37 Nazar eden cihana ibret-ile
Gördi her şey'i niçe hikmet-ile

Hamdullah Hamdi, Yusuf'u görmek için kuyunun içinde yıllarca bekleyen, Yusuf kardeşleri tarafından oraya atılınca onu teselli eden bir âlimi anlatır ve okuyucuya bundan bir ders çıkarır:

1052 Var kıyas it ki taleb-i Halik
Sâdık olsa neye olur lâıyk

İnsanın yaşadıklarından ibret alarak doğruya ve güzele ulaşması içinse kalp temizliğine önem vermesi gerekir:

3674 Hamdi ayineni mücella kıl
Kalbünü nur-ı Hakka mecla kıl
Ta ki ahlakı sende zahir ola
Nuri canun yüzinde bahir ola
Her kime kim sirayet ede bu nur
Zahir ü batının kılur ma'mur

Sır Saklamak: Ağzı sıkı olmak da bir değerdir. Hamdullah Hamdi sır saklamanın önemini değişik vesilelerle dile getirmiştir:

609 Açma razı ki zar olmayasın
Mihnet ü derde yar olmayasın
Sakla sırrı ki ser selamet ola
Sırrı izhar eden melamet ola
Fikrini zikr iden figâr oldu
Âşkâre olan şikâr oldu

614 Dil kafes râz mürğ-i vahşidür
Mürğ-i vahşi kafesde yahşidür

Hamdullah Hamdi'ye göre dürüst insan gerekirse başını vermeli, ama sırrını faş etmemelidir:

1310 Sınsa peymane gibi kâse-i ser
Sıma peymanı sadık-isen eğer

2.2.4. Sosyal Değerler

Hamdullah Hamdi hikâyesini anlatırken devrinin sosyal hayatına ve toplumsal değerlerine ilişkin ipuçlarını da bize vermiştir. Hikâyede hükümdarlar ve hükümdarlıkla ilgili bölümleri anlatırken devlet adamında olması gereken vasıfları, alim satımla ilgili bölümlerde ise bir tüccarın sahip olması gereken nitelikleri anlatmıştır. Hamdullah Hamdi'nin, yaşadığı dönemin yöneticilerini, ilim adamlarını ve zenginlerini yakından tanıması ve özellikle devlet adamlarıyla ilişkisinin iyi olmaması çevresine eleştirel gözle bakmasına sebep olmuştur. Yaşadığı ailevi problemler ise Yusuf'un ailesiyle ilgili olayları anlatırken onun tarafsız olmasını engellemiş, yazdıklarına şahsi duygularını da katarak kadın, aile ve akrabalık konularında olumsuz ifadeler kullanmasına sebep olmuştur.

Hamdullah Hamdi hem medrese hem de tekke eğitimi almış olduğundan sosyal değerlere dinî/tasavvufî bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak sosyal hayatta dindar bir kişinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur. Eserinde liyakatsiz insanların makam sahibi olmalarından duyduğu memnuniyetsizliği belirtmiş, yüzeyde kalan sofuları tenkit ederek, derin görüşlü olmayan kişilerin dini temsil edemeyeceklerini savunmuştur.

Adalet: Hamdullah Hamdi bir sosyal değer olarak adalet kavramına bu eserinde önemli bir yer vermiştir. Özellikle Yusuf'un devlet adamlığı söz konusu olunca adalet onun ayrılmaz bir parçası olarak anlatılmıştır. Aşağıdaki mısralarda Yusuf'un (as) şahsında ideal devlet adamı tanıtılmıştır:

5646 Mısra Yusuf çü şehr-i yâr oldı
Adl ü insafı âşkâr oldı
Oldı alemde dâd-ıla meşhur
İtdi etrafı 'adl-ile ma'mur

Şair, mazlumun hakkını savunmak için zalimle savaşıyan hükümdarı ise şöyle övmüştür:

5208 Âferîn ol emîr-i hoş-dâda
Ki elin sunsa ana üftade

Dest-gîr ola ana itmeye neng
Zalim-ile anuñcün eyleye ceng

Zulüm Yapmamak: Hamdullah Hamdi, adaletten bahsetmesinin yanı sıra onun zıddı olan zulümden de eserinde bahsetmiş, ondan kaçınmanın gerekliliği vurgulamıştır:

1085 İtme zulmi nedenlû kemter-ise
Can-ı zalim egerçi mermer-ise
Derd-ile çünkü ah ide mazlum
Eridür ahir anı nite ki mum

Hamdullah Hamdi zalimlerin eninde sonunda yaptıklarının karşılığını bulacaklarını ifade etmiştir:

5285 Zalimün hayfı sanma yirde kalur
Akıbet belki hanümanın alur
Nice zalim ki bilmez-idi eman
Gitdi bed-namı kaldı dilde heman

Liyakat: Devlet adamı için gerekli olan vasıflardan biri de liyakattir. Hamdullah Hamdi liyakatli devlet adamı ile liyakatsizi şöyle karşılaştırmaktadır:

5638 Çün ola şehir-i yâr devlet-mend
İrmez iklimine belâ vü gezend
Cümle tedbirini dürüst eyler
Kime düşmen olursa süst eyler
5642 Eger olmasa baht u devlet-i şah
Ne ra'îyyet mutî' olur ne sipâh
Kurdi koyunlara çoban eyler
Uğrıyı burca pâsbân eyler
Hükmi hakimlerün müzevver olur
Zulmi zalimlerün mukarrer olur
Niçe ser pâ vü niçe pâ ser olur
Kanda bî-server-ise server olur

Vukuf Sahibi Olmak: Kişiler ve olaylar hakkında sathi hüküm vermemek, derin ve nitelikli düşünmeyi gerektirir. Hamdullah Hamdi'ye göre bu özellik insanın sahip olması gereken bir değerdir. Kişileri sadece dış görünüşlerine göre değerlendirmek doğru değildir:

671 Zahir ahvalini gözetme erün
Bâtının gözle varısa nazarun

Dış görünüşün aldatıcı bir niteliği vardır, dolayısıyla buna dikkat etmek gerekir:

3719 Gözleme zahirümde zer-keşümi
Gelegör batınümde ateşümi
Zahirin görme şem'-i handanun
Batının görünce yanar anun

İnsanları değerlendirirken dikkat edilecek diğer bir husus, kişinin yaşını de-
ğil işini ölçüt kabul etmektir:

1125 Yaşı çoğ olsa ademün hazer et
Yaşına bakma işine nazar et

Kişilerin yanı sıra olaylar hakkında da sathi düşünüp derinlik ve inceliklere
vâkıf olamayanlar ve kendi eksikliklerini göremeyenler kendilerini din ön-
cüsü saymamalıdır:

1868 Bu zamanda nice fülannedin
Hali halk arasında da'vâ-yı din
Bin bela gelse başına nâgâh
Bir dem anup günahın eylemez ah
Tuymaz irse başına yüz tomruk
Bes-iken arife tokuz yumruk

Şair, kişiliğini geliştirmeyen yüzeyde kalmış dindarları ise acı acı tenkit et-
mektedir:

3476 Kâfir-iken o dem ol ehl-i temiz
Etdi bunca haramdan perhiz
Niçe sufi ki büyüdür başın
Bulsa satar yer-idi kardaşın

Fakiri Gözetmek: Hamdullah Hamdi bu eserinde devlet erkânının ve zengin-
lerin fakirlere ikram ve ihsanda bulunmaları gerektiğine örneklerle işaret eder:

5243 Mısır uluları bi-hesab ü şümar
Her birisi tutar elinde nisar
Kimisinün tabak tabak gevher
Tabla tabla kimisinün anber
Fukara bir tarafda hem-nigeran
Ki kaçan tola sim ü zer daman

Yakub'un anlatıldığı bir bölümde miskinleri (fakirleri) doyurup sadaka ver-
mek teşvik edilmiştir:

5990 Bu beşâret demine şükrâne
Sen de miskinleri doyur hâna

5991 Niçe kurban demin akıtdı revan
Niçe hemyân tasadduk itdi heman

Toylama (Ziyafet Verme): Eserde yemek verme (toylama) ve misafire ikramda bulunma önemli değerler olarak görülmüştür. Hikâyenin çeşitli yerlerinde fakirlere, gariplere, yolculara yemek yedirmek peygamberliğin vasıflarından biri olarak anlatılmış ve övülmüştür:

5762 İtdi üç gün eyü ziyafetler
Yidürüp gûne gûne ni'metler

Düğün sofrasının zengin-fakir herkese açık olması da önemli bir göstergedir:

2957 Hayme kurdı pilav sahraya
Verdi hazzın fakire vü baya

Ticarette Dürüstlük ve Tokgözlük: Hikâyenin içinde Yusufun satılması ve onunla ilgili olayların bulunması, ticaret bahsine geniş bir yer verilmesine vesile olmuştur. Hikâyeye göre Kervancı Malik, Yusufun gerçek kimliği ve değeri ortaya çıktıktan sonra bile azizin verdiği yüksek fiyatı kabul etmemiştir:

3477 Etmedi Malik ol bahayı kabul
Belki dedi Aziz'e redd edüp ol
Buna ben vermişem yigirmi direm
Anı ver bana gayrısın n'iderem

Bu örnek sayesinde ucuza mal alıp fahiş fiyata satmanın çirkinliği ortaya konulmuş, dürüst ve tokgözlü tüccar övülmüştür. Hamdullah Hamdi'nin bu olayı yorumlayışı ve getirdiği sosyal tenkit şöyledir:

3478 Kâfir-iken o dem ol ehl-i temiz
Etdi bunca haramdan perhiz
Niçe sufi ki büyüdür başın
Bulsa satar yer-idi kardaşın

Arkadaşlık: Derin dostlukların, iyi günde de kötü günde de devam ettirilen sağlam arkadaşlıkların toplum için ne kadar önemli bir değer olduğunu belirtmek için Hamdullah Hamdi, araya bir kurt hikâyesi sıkıştırmıştır. Yusufun ağabeylerinin “Yusufu bu yedi” diye yakalayıp Yakub'a getirdikleri kurt, huzurda dile gelir ve başından geçenleri anlatır. Buna göre o, çok sevdiği bir arkadaşını ziyaret için çok uzaklardan gelmiştir:

1403 Hem işitmiş-idüm ululardan
Sinesi ilm-ile tolulardan
Seyr iden kardaşı ziyaretine
İrişür canı Tanrı rahmetine

1407 Bu sebebden turup sefer kıldum
Anı görmege derd-i ser kıldum

Yine kurdun anlatımına göre o bölgenin hükümdarı arkadaşını yakalayarak köpeklerle parçalatmak istemektedir ve kurt bu sebeple çok üzgündür:

1411 Yidi gündür ki yatup uyımadum
Gussasından anun yimek yimedüm
Yürürem hasretüyle avare
Yatmazam rahat-ile bir pare
Karanu oldı gözlerüme cihan
Kıluram her tarafda ah ü figan

Bu küçük kıssada, arkadaşının derdiyle dertlenen sadık dostların var olmasının insanlar için ne büyük nimet ve arkadaşlığın ne kadar önemli bir değer olduğu vurgulanmıştır.

Gammazlıktan Kaçınmak: Hamdullah Hamdi, mesnevinin içine konuya uygun bir şekilde yerleştirdiği kurt hikâyesinin sonunda koğuculuğun, gammazlığın insan için aşağılayıcı bir şey olduğunu belirtir:

1429 Didi bilsem de açman ol razı
Bilmemisin günah-ı gammazı
Eger olsa melek dahi gammaz
İdemez evc-i rahmete pervaz
Oldı gammaz zâğ-ı vadi-yi nâr
Oldı gammaz düşmen-i Cebbar

Aile ve Akrabalık: Yusuf'un (as) kıssasında aile ilişkileri geniş ve önemli bir yer tutar. Hamdullah Hamdi de eserinde baba sevgisi, anne sevgisi ve evlat sevgisi gibi duyguları anlatarak aileye sosyal bir değer olarak yer vermiştir. Fakat küskün ve duygusal karakteri icabı tenkitten de geri durmamıştır:

556 Hazer eyle gönül akaribden
Gafil olma sakın 'akaribden
557 Dâr-ı dünyada olmasa âfât
Cana illet yeter benu'l-allât
Belki hasmun-durur hısım didüğün
Zehr içürür sana gamın yidüğün

Kendisi ile Yusuf (as), babası Akşemseddin ile de Yakub (as) arasında bir paralellik kuran Hamdullah Hamdi kardeşlerinden çektiği eziyeti anlatmıştır.

Kadın Telakkisi: Bu eserde genel olarak kadınlar hakkında olumlu bir değerlendirme yoktur. Kadınlar hilekâr, güvenilmez ve sözlerine inanılmaz mah-

luklar olup şeytanın ipleridirler. Çünkü onlar dağ gibi güçlü erkekleri kendilerine bağlayabilirler:

- 392 Er isen inanma avrata ahi
Avrat al itdi enbiyaya dahi
4430 Hazret-i tâb-dâr-ı habl-i rahîm
Didi zenler-dürür hibâl-i recîm
Ne belâdur ne fitnedür bu hibâl
Bend iderler ricali olsa cibâl

Fakat Hamdullah Hamdi, hikâyenin bir yerinde Allah'a bağlanıp herşeyini bu uğurda *erkekçesine* feda eden bir kadını da övmekten geri durmayıp onu erkeklere örnek göstermiştir:

- 3576 İy gönül erlik öğren ol zenden
Er-isen zenliği gider senden

Yine de bu mesnevide erkeklik üstün bir vasıf, kadınlık ise düşük bir vasıf olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

On beşinci yüzyılın önemli bir edebî eseri olan Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha* mesnevisini değerler açısından incelemek üzere ele aldık. Dönemin dinî-ahlaki değerlerini, değerlendirme biçimlerini bu eser üzerinden tanımaya çalıştık.

Çok okunan eserler yüzyıllar boyu insanlara tesir eder. Halk vicdanında bir takım içtimai, dinî, ahlaki değerlerin oluşmasında bu eserlerin katkısı büyüktür. Kur'an'dan nakledilen kıssalar, insanlara dinî-ahlaki değerlerin kazandırılmasında güzel birer vesile olmuştur. Bunların arasında Yusuf Suresi'nde geçen Yusuf kıssasının kendine mahsus bir önemi ve taşıdığı birtakım değerler vardır. Hamdullah Hamdi de bu kıssayı anlatan mesnevisinde gerek bu değerleri gerekse yaşadığı devirden, ailesinden ve çevresinden gelen bazı değerleri okuyucusuna ve bize aktarmıştır.

Hamdullah Hamdi'nin yazdığı *Yusuf ve Zeliha* mesnevisi yüzyıllarca okunmuş, sevilmiş ve insanlara tesir etmiştir. Bu eserde sadece bir hikâyeye nakledilmekte, ayrıca hikâyeye vesile kılınarak okuyucuya bazı mesajlar verilmektedir. Yani burada kıssanın kendisi kadar Hamdullah Hamdi'nin bu kıssayı yorumlaması, daha doğrusu bu kıssayı işlerken bize aktarmaya çalıştığı değerler önemlidir. Hamdullah Hamdi hikâyeyi anlatırken arada sırada konuyu yarıda keserek şahsi düşüncelerini belirtmekte, öğüt verici mısralarla okuyucuya çevresine ibret gözüyle bakmayı öğretmektedir. Şair bunu yaparken eleştirel bir

dil kullanmış, bir taraftan olumlu kabul ettiği değerleri överken diğer taraftan olumsuz gördüğü değerleri de ortaya koymuş ve onları yermiştir.

Hamdullah Hamdi çok bilinen bu kıssayı hem çok güzel bir dil ve üslûpla anlatmak, hem de halka bu vesileyle bir takım değerler kazandırmak istemiştir. Diğer bir deyişle dinî, ahlaki ve sosyal değerlerin yanında halkın edebî kültür seviyesini de yükseltmek; insanlara ince duygular, derin anlayış ve estetik zevk kazandırmak istemiştir.

Kaynakça

- Adivar, A. A. (1954). İstanbul'un fethi sırasında Bizans ve Türk kültür vaziyeti. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 4 (9), 1-14.
- Ahmed Ziya. (1930). *Yusuf ve Zeliha*. Yayınlanmamış mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Âşık Çelebi, Pîr Mehmed (1971). *Meşâirü's- Şuarâ*. Terc: Owens Meredith). Cambridge: E.J.W. Gibb Memorial.
- Büyük Türk Klasikleri* (1985). C.I, (Yayına hazırlayanlar: A. Bican Ercilasun, Fahir İz, Günay Kut, Nevzat Kösoğlu), İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınevi.
- Çelebi, A. H. (1940). *Molla Câmî*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Deniz, R., & Karabulut, A. R. (1983). *Şeyh İbrahim Tennûrî Divanı Gülşen-i Niyaz'dan seçmeler*. Kayseri: Kayseri'de Müz. Eski Eserleri.
- Edirneli Sehî. (1325). *Tezkire-i Sehî*. İstanbul: Matbaa-i Âmidî.
- Erencan, C. (1940). *Hamdullah Hamdi hayatı şahsiyeti eserleri ve eserlerinin yazmalarının tavsifi*. Yayınlanmamış mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ertaylan, İ. H. (1948). Türk dilinde yazılan ilk Yusuf ve Züleyha. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (1-2), 211-230.
- Ettinghausen, E. S. (1999). Hidden messages and meanings: The case of the infant witness tetifies to Joseph's innocence. *Ars Orientalis*, 29, 141-145.
- Gelibolulu Mustafa Ali (tarihsiz). *Künhü'l-Ahbar* (Yazma Eser). Süleymaniye Kütüphanesi, Murat Molla, Hamidiye. No. 911-914, c. IV, yk. 153a.
- İbrahim Hakkı Erzurumî. (1330). *Marifetnâme*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası.
- Johns, A. H. (1981). Joseph in the Quran: Dramatic dialogue, human emotion and prophetic wisdom. *Islamochristiana*, 7, 29-45.
- Karabulut, A. R., & Yıldız, R. (1978). *Gülzar-ı ma'nevî ve İbrahim Tennûrî*. Ankara: Elif Matbaası.
- Kastamonulu Latîfî. (1314). *Tezkire-i Latîfî*. İstanbul: Ikdam Matbaası.

- Kazıcı, Z. (1997). XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde ilmi hayat. *XV ve XVI. asırları Türk asrı yapan değerler içinde* (259-287). (Editör: Abdülkadir Özcan). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kınalızade Hasan Çelebi. (1978). *Tezkiretü's- şuarâ* (Haz. İ. Kutluk). Ankara: TTK Basımevi.
- Kocatürk, V. M. (1970). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kugel, J. L. (1994). *In Potiphar's House: The Interpretive Life of Biblical Texts*. Harvard University Press.
- Levend, A. S. (1988). *Türk edebiyatı tarihi I. cilt*. Ankara: TTK Basımevi.
- Öztürk, Z. (1993). *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha mesnevisinde tipler ve motifler*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Öztürk, Z. (1997). Hamdullah Hamdi. *İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 15, s. 452-454.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Z. (2003). Eğitim tarihimizde okuma toplantılarının yeri ve okunan kitaplar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 131-135.
- Turan, Ş. (1992). Bayezid II. *İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 5, s. 234-238.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- West, S. L. (1979). Ali's Qissa-i Yusuf and the teaching of Islamic values. *The Turkish Studies Association Bulletin*, 3 (2), 1-6.
- Ünver, A. S. (1946). *İstanbul Üniversitesi tarihine başlangıç Fatih Külliyesi ve zamanı ilim hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Ünver, A. S. (1947). *İlim ve sanat bakımından Fatih devri notları*. C.I. İstanbul: İstanbul Belediyesi.
- West, S. L. (1983). The Qissa-i Yusuf of Ali: The first story of Joseph in Turkic Islamic literature. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 37 (1-3), 69-84.
- Yohannan, J. D. (1968). *Joseph and Potifar's wife in world literature, An Antology of the Chaste Youth and Lustful Stepmother*. New York: New Directions.
- Yurd, A. İ., & Kaçalın, M. (1994). *Akşemseddin hayatı ve eserleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.

Cultivated Values in the Yusuf and Zeliha Masnawi written by the 15th century Poet Aksemseddin Hamdullah Hamdi

Zehra ÖZTÜRK, Dr.*

Citation/©– Öztürk, Z. (2005). Cultivated values in the Yusuf and Zeliha Masnawi written by the 15th century poet Aksemseddin Hamdullah Hamdi. *Journal of Values Education- Turkey*. 3 (10), 41-72.

Abstract– This article was based on the argument that literary works written in their times convey some values to society and for this reason, these works should be studied in terms of values that they contain. Among such literary works, masnawis have a very large number stories about the Joseph Parable, which is also identified as “the best story” in the Holy Qur’an. Because of its message, the Joseph Parable holds an important place in national and world literature. A 15th century Ottoman poet, Aksemseddin Hamdullah Hamdi wrote a masnawi called Yusuf and Zeliha. The main topic of this article contains this work of Hamdullah Hamdi. First, the article explains the importance of values in literary works and then, it explores the common sense of the Yusuf and Zeliha Parable. Next, the article draws attention to Hamdullah Hamdi’s personality and his work. Finally, discussions go around the main point and dial with the reflections of intellectual mind and world ideas of a the 15th century Ottoman intellectual poet in his work. We tried to explore some religious, moral and social values degree to which at his time via relating Yusuf parable in 6278 coupled Yusuf and Zeliha Masnawi.

Key Words– Joseph’s Story, Hamdullah Hamdi, Yusuf And Zeliha’s Masnawi, Religious, Moral and Social Values

* **Address for correspondence:** Pazarbaşı, Karamanoğlu Sok. No. 70/6 Kaya Apt. Üsküdar 81150/Istanbul-Turkey **E-Mail:** zehraozturkdr@yahoo.com